

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

**ДЬОМІН Юрій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, заступник
Генерального прокурора України**

З моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК) набули чинності і його прикінцеві положення.

У ч.1 п.1 Прикінцевих положень КПК сказано, що він набуває чинності через шість місяців з дня його опублікування, крім положень, що стосуються кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків. Цілком логічно, що таке провадження повинно вводитися в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки.

Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено.

Розпорядженням Президента України від 30.05.2012 № 98/2012-рп «Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків» утворено робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків [1].

Зі змісту розпорядження зрозуміло, що ця група повинна розглядати не тільки питання реформування законодавства про адміністративні правопорушення, а й питання запровадження інституту кримінальних проступків, найімовірніше – Кодексу кримінальних проступків.

Ще у XVIII столітті виникло питання про розмежування в Російській імперії злочинів від проступків [2]. Катерина II в першому доповненні до Великого наказу «Уложен-

ної комісії» 1767 року висловлювала думку щодо необхідності розмежування порушень законів, що мають більшу суспільну небезпеку від порушень, які мають незначну суспільну небезпеку, і вони не повинні бути в «одному ряді». У першому випадку суд повинен визначати покарання за законом, а в іншому – поліція здійснювати виправлення, керуючись уставами [3]. Ця ідея втілилася в «Уставі благочиння, або поліцейському» 1782 року, згідно зі статтею 1 створені єдині загальноміські поліцейські органи – управи благочиння. Особи, які вчиняли злочини, повинні бути покарані за рішенням суду, а за скоєння малозначних порушень кінцеве рішення приймалося поліцією [4].

При розгляді справи управи благочиння виносили такі рішення: у разі скоєння адміністративного правопорушення виносило остаточне рішення у справі, у разі скоєння злочину – матеріали справи направлялися в суд [5].

Отже, розгляд певної категорії справ про малозначні правопорушення (у кримінально-правовому аспекті) було віднесено до компетенції управ благочиння.

Видатний вчений того часу І.Я. Фойніцький у «Курсі кримінального судочинства» окремий параграф присвячує так званим несудовим розкриттям і зазначає, що поряд з провадженням у кримінальних справах у судовому порядку продовжують існувати інші, несудові порядки, а підставами для їх існування є малозначність справи, особливості завдань, які вирішуються під час

їх розгляду та наявність дисциплінарної влади [6].

Також слід зазначити, що крім контролю за діяльністю поліцейських органів з боку населення, організованого в міську громаду, на поліцію поширювався і прокурорський нагляд. Згідно зі ст. 13 нагляд за діяльністю управ благочиння здійснювали повітові стряпчі за правилами ст. 410 «Установ для управління губерній» [7].

Досліджуючи становлення законодавства про адміністративні правопорушення, А.Б. Агапов дійшов висновку про певну спільність між малозначними злочинами того часу та нинішніми адміністративними правопорушеннями, зокрема між санкціями, які були встановлені за вчинення малозначного проступку та сучасними адміністративними стягненнями тощо [8]. Вчений констатує, що в чинному законодавстві про адміністративну відповідальність основні інститути Загальної частини Кодексу про адміністративні правопорушення перейнято з кримінального права, серед яких крайня необхідність, необхідна оборона, неосудність, обставини, які пом'якшують та обтяжують відповідальність, тощо [9].

Загальноприйнятій для російського законодавства того часу поділ злочинів на кримінальні та малозначні зафіксовано в першому виданні «Зведення кримінальних законів», у статті 1 якого наведено загальне поняття злочину як усякого діяння, забороненого законом під страхом покарання, а в статті 2 міститься визначення малозначних злочинів і проступків як діянь, заборонених під страхом легкого тілесного покарання чи поліцейського виправлення [10].

Робота з розмежування злочинів від малозначних злочинів та проступків тривала. Слід зазначити «Устав про покарання, що накладаються мировими суддями», затверджений імператором 20.11.1864. Заборонені згідно з цим Уставом діяння іменуються проступками. Як стверджує А.Б. Агапов, Уставом фактично розмежовано поняття «злочин» та «проступок» [11]. У той же час, на думку Б.В. Віленського, зробити висновок про декриміналізацію діянь, передбачених указаним Уставом, достатніх підстав не було: проступки в Уставі, крім іншого, називаються

злочинними діяннями, притягнутий до відповідальності за проступок – підсудним, йому виноситься вирок, після чого така особа стає засудженою. У статті 2 Уставу кримінального судочинства зазначалося, що в кримінальних справах, що підвідомчі мировим суддівським установам, обвинувачення доручається потерпілим від злочинних дій приватним особам, а також поліцейським та іншим адміністративним органам у випадках, передбачених законом. А статтею 3 того ж Уставу визначено, що в кримінальних справах, які підвідомчі загальним суддівським установам, обвинувачення покладається на прокурорів та їх товаришів [12].

У подальшому малозначні справи стали розглядатися не лише мировими суддями, а й іншими органами та посадовими особами. Так, «положенням про земських дільничних начальників» від 12.06.1889 останнім надавалося право у випадку виявлення малозначних проступків «без формального провадження» застосовувати різні покарання [13].

За часів Радянського Союзу Верховною Радою СРСР приймалися Основи законодавства СРСР та союзних республік за окремими галузями законодавства, основні положення яких увійшли до кодифікованих нормативно-правових актів республік. У зв'язку з цим зазначені кодекси були значною мірою подібні між собою, а в деяких частинах – ідентичні [14].

Сьогодні після прийняття нового КПК та внесення численних змін та доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення 1984 року назріла необхідність і розуміння прийняття нового нормативно-правового акту, який би містив основні положення про відповідальність за кримінальні проступки та відповідав реаліям сьогодення, принципам демократичної, правової держави.

Про це вже йшлося і в Указі Президента України від 10.05.2006 № 361/2006, яким затверджено «Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [15] і розпорядженні КМУ від 27.08.2008 № 1153-р, яким затверджено План заходів щодо реалізації Концепції ре-

формування кримінальної юстиції України» [16].

Передусім необхідно відокремити адміністративні проступки, за які настає адміністративна відповідальність, від кримінальних проступків, за які повинна бути передбачена кримінальна відповідальність. Вітчизняна правова доктрина, як і в більшості країн колишнього СРСР, базується на розмежуванні кримінальних злочинів і адміністративних проступків, а значить окремих видів юридичної відповідальності – кримінальної та адміністративної. У свою чергу процедура притягнення до кожної з указаних видів відповідальності є різною та врегульована окремими законодавчими актами: КПК України та КУпАП відповідно.

Натомість, на відміну від вітчизняного кримінального та кримінального процесуального законодавства, за законодавством деяких країн аналогічні діяння охоплюються поняттям кримінального правопорушення, в якому виокремлюються кримінальні проступки, що не тягнуть за собою певних наслідків, наприклад, судимості [17].

Так, у Німеччині діє Кримінальне уложення 1871 року, згідно з положеннями якого злочинні діяння поділяються на злочини і проступки. Як зазначає К.Б. Калиновський, провадження у кримінальних справах у судовій системі цієї країни поділяється на 4 ланки, серед яких діють дільничні суди, які розглядають провадження у справах про проступки, покарання за які не перевищує 3 місяців позбавлення волі. При цьому прокурор на підставі зібраних органом дізнання даних або поліція звертаються до дільничного судді з проектом наказу про покарання [18].

Крім того, у разі вчинення проступку прокуратура має право за згодою суду вирішити питання про віддання до суду обвинуваченого без кримінального переслідування (якщо вина правопорушника незначна). У справах про малозначні діяння прокуратура може відмовитися від публічного обвинувачення і покласти на правопорушника певні зобов'язання, наприклад, виконати громадсько-корисну роботу [19].

Існує провадження у спрощеному порядку і у Франції. Кримінальні діяння у цій країні поділяються на 3 категорії:

- злочини – діяння, за які призначають найбільш тяжкі покарання: довічне або довгострокове позбавлення волі, вигнання (смертна кара скасована у 1981 році);

- делікти – діяння, які караються позбавленням волі на строк понад два місяці і, як правило, не більше як на п'ять років та (або) штрафом понад дві тисячі франків;

- проступки – незначні правопорушення, які караються позбавленням волі на строк до двох місяців і (або) штрафом до двох тисяч франків [20].

У спрощеному порядку розглядаються делікти та кримінальні проступки. Як правило, попереднє розслідування у цих справах взагалі не проводиться, а справа розглядається у виправних та поліцейських трибуналах. У багатьох справах рішення виносяться заочно на підставі протоколів, складених органами поліції.

Більше того, у таких справах можливий швидкий розгляд та сплата штрафу безпосередньо поліцейському агенту, який констатував вчинення малозначного порушення. Ця процедура отримала назву «штраф за договором» [21].

Спеціальної процедури передачі до суду справ про делікти або проступки немає. Справи про такі діяння направляються слідчим суддею або прокурором на розгляд відповідно до виправного або поліцейського трибуналу [22].

При розгляді справи виправним трибуналом державне обвинувачення підтримує прокурор Республіки або один з його помічників, якщо ж справа розглядається поліцейським трибуналом – функції прокуратури здійснюють комісари або офіцери поліції, призначені генеральним прокурором при апеляційному суді [23].

На відміну від закордонного кримінально-процесуального законодавства КПК України передбачено проведення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [24].

Дізнання здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування з урахуванням особливостей глави 25 КПК.

Так, згідно зі статтями 299 та 300 КПК під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування таких запобіжних заходів, як домашній арешт, застава або тримання під вартою. Під час досудового розслідування дозволяється виконання всіх слідчих (розшукових) дій, окрім негласних слідчих (розшукових) дій.

Згідно зі статтею 219 КПК досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку. Цей строк може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку.

Згідно з пунктом 1 частини 2 статті 301 КПК слідчий не має права самостійно приймати рішення про закриття провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 частини 1 статті 284 КПК. клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності направляється у всіх випадках прокурором [25].

У разі визнання підозрюваним під час досудового розслідування беззаперечно своєї винуватості, неоспорювання встановлених обставин, згоди підозрюваного на розгляд обвинувального акту за його відсутності та незаперечення проти такого розгляду потерпілого прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, у якому зазначає клопотання про розгляд кримінального провадження у спрощеному порядку без проведення судового розгляду у судовому засіданні.

До обвинувального акту з клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку обов'язково повинні бути додані письмові заяви підозрюваного та потерпілого про застосування такого порядку та ознайомлення їх з обмеженням права апеляційного оскарження за визначеними підставами. При цьому, як слушно зазначає Л.М. Лобойко, підозрюваному додатково роз'яснюється, що він повинен вирішити питання про участь захисника при складанні ним заяви, оскільки

при відсутності захисника процедура беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення на обмеження права апеляційного оскарження та, як наслідок, розгляд кримінального провадження у спрощеному порядку неможливі [26].

Слідчий, прокурор також зобов'язані роз'яснити підозрюваному, потерпілому зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, їх обмеження згідно з частиною 2 статті 302 КПК та переконатися у добровільності такої згоди на розгляд обвинувального акту у спрощеному порядку.

Отже, запровадження інституту кримінальних проступків є нагальною потребою часу. До Кодексу кримінальних проступків повинні увійти частина злочинів із КК України та частина адмінпроступків з КУпАП. Критерієм, як уже висловлювалися вітчизняні вчені, крім іншого, повинні бути санкції за ці правопорушення та їх суспільна небезпека.

Наступним кроком реформування адміністративного та кримінального законодавства слід визначити, які види покарань повинні бути включені до КК України, Кодексу про кримінальні проступки та КУпАП. На нашу думку, такий вид покарання, як позбавлення волі, повинен бути притаманним тільки кримінальному законодавству, а такий вид стягнення, як попередження, – адміністративному законодавству.

За кримінальні проступки можливо застосовувати такі види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, конфіскація майна, арешт тощо. Але деякі з них можуть бути передбачені й адміністративним законодавством.

З урахуванням набрання чинності новим КПК порядок проведення дізнання з метою розслідування кримінальних проступків та порядок подальшого їх розгляду судом уже визначено.

Не слід забувати, що є і спеціальні суб'єкти правопорушень, наприклад, військовослужбовці, суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення. Але ці питання слід розглядати при відмежуванні

кримінальних проступків від адміністративних правопорушень.

Таким чином, після запровадження нового інституту – інституту кримінальних проступків буде застосована нова процедура розгляду обвинувального акту у спрощеному провадженні, що дасть можливість розвантажити судові органи та застосувати передбачені європейським законодавством демократичні норми.

Література

1. Див.: Розпорядження Президента України від 30.05.2012 № 98/2012-рп «Про робочу групу з питань реформування про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків». [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://president.gov.ua/documents/14798.html>.
2. Див.: Российское законодательство 10-20 веков в девяти томах. Т.8 Судебная реформа. / Под общ. ред. проф. О.И. Чистякова. [Текст]. М.: Юрид. Лит., 1991.-С.386.
3. Див.: Государственно-правовые идеи «просвещенного» абсолютизма в «Наказе» Екатерины 2. Куприц Н.Я. [Текст] Вестник Моск. ун-та. Право, 1962, № 4.-С.72-73.
4. Див.: Российское законодательство 10-20 веков в девяти томах. Т.5 Законодательство периода расцвета абсолютизма» / Под общ. ред. проф. О.И. Чистякова. [Текст]. М.: Юрид. Лит., 1991.-С.386, 389.
5. Див.: Организационно-правовые основы деятельности полиции в России по «Уставу Благочиния или полицейскому» (1782-1862 г.г.) Пинигин М.Г. [Текст]. Автореф. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Академия управления МВД России.- Москва, 2003.- 22с.
6. Див.: Курсь уголовного судопроизводства И.Я. Фойницкаго. [Текст]. С-Петербург, 1912, С.1213.
7. Див.: Российское законодательство 10-20 веков в девяти томах. Т.5 Законодательство периода расцвета абсолютизма» / Под общ. ред. проф. О.И. Чистякова. [Текст]. М.: Юрид. Лит., 1991.-С.393.
8. Див.: Административная ответственность. Агапов А.Б. [Текст]. Учебник. – М. Статут, 2000. – С. 78, 84-102.
9. Див.: Административная ответственность. Агапов А.Б. [Текст]. Учебник. – М. Статут, 2000. – С. 106.
10. Див.: Свод законов Российской империи, – 1832. [Текст]. Т. 15. С.1-3.
11. Див.: Административная ответственность. Агапов А.Б. [Текст]. Учебник. – М. Статут, 2000. – С. 87.
12. Див.: Свод законов Российской империи, – 1892. [Текст]. Т. 16. С.367.
13. Див.: Свод законов Российской империи, – 1902. [Текст]. Т. 9. С.113.
14. Див.: Адміністративне право України. Академічний курс.: [Текст]. Підруч.: У двох томах: Т.1 Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. –С. 431.
15. Див.: Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 «Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://president.gov.ua/documents/4333.html>.
16. Див.: Розпорядження КМУ від 27.08.2008 № 1153-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України». [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1153-2008-%D1%80>.
17. Див.: Адміністративне право України. Академічний курс.: [Текст]. Підруч.: У двох томах: Т.1 Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. – С. 430.
18. Див.: Уголовный процесс современных зарубежных государств: Учебное пособие. К.Б. Калиновский. [Текст]. Петрозаводск: Изд-во Петр ГУ. 2000. С.16.
19. Див.: Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид. [Текст]. Навч. посіб. –К.: Центр навчальної літератури, 2010.- С.150-151.
20. Див.: Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид. [Текст]. Навч. посіб. –К.: Центр навчальної літератури, 2010. – С.156.
21. Див.: Уголовный процесс современных зарубежных государств: Учебное пособие. К.Б. Калиновский. [Текст]. Петрозаводск: Изд-во Петр ГУ. 2000. – С.16.
22. Див.: Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид. [Текст]. Навч. посіб. –К.: Центр навчальної літератури, 2010.- С.164.
23. Див.: Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид. [Текст]. Навч. посіб. –К.: Центр навчальної літератури, 2010.- С.240.
24. Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651а-17 [Текст]. Голос України від 19.05.2012 — /№ 90-91/, п.4., ст. 3;
25. Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651а-17 [Текст]. Науково-практичний коментар у 2 томах. За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків. «Право», 2012, – Т.1. – С.728.
26. Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651а-17 [Текст]. Науково-практичний коментар у 2 томах. За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків. «Право», 2012. – Т.1. – С.729.